

DÖRDÜNCÜ UMÜMİ MÜFETİŞLİK BÖLGESİNDE EKONOMİK DURUM VE YATIRIMLAR (1936-1952)*

Burcu ÖZBAY**

Öz

Umümi müfettişlik kurumu hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde var olan idari kurumlardır. Ancak kuruluş amaçları birbirinden farklıdır. Cumhuriyet döneminde 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile yeniden ortaya çıkan bu kurumlar, ülke içerisinde yaşanan idari problemler ve iç karışıklıklardan dolayı 1927 yılında kurulabilmiştir. İlk üç müfettişliğin kurulmasının ve başarılı olmasının ardından Dersim ve çevresinde yaşanan olaylar neticesinde Dördüncü Umümi Müfettişliğin kurulmasına karar verilmiştir. Dördüncü Umümi Müfettişlik öncelikle asayişini sağlamış ardından da bölgenin kalkınması için faaliyetlerde bulunmuştur. Umümi Müfettişlik teşkilatı 1948 yılında L bütçesine alınarak işlevsiz hale gelmiştir. Ancak bölgeye yapılan yatırımlar kullanılan yöntem değişse de devam etmiştir.

Anahtar kelimeler: Dördüncü Umümi Müfettişlik, Bölgesel Kalkınma, Kamu Harcamaları, Yatırımlar.

The Economical Situation And Investments In The Fourth General Inspectorship Region (1936-1952)

Abstract

General Inspectorship institution is an administrative institution which was existed in both Ottoman and the Republic periods. However, the reasons of establishment are different from each other. These institutions were reappeared with 1921 Teşkilat-ı Esasiye after the administrative problems and internal turmoil in the country and established in 1927. After the first 3 inspectorships had been established and successful and the results of the events in Dersim and its around it was decided to established Fourth General Inspectorship. First, Fourth General Inspectorship provided the public security and then

* Bu çalışma Dördüncü Umümi Müfettişlik 1936-1952 isimli doktora tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

** Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Bilim Dalı Doktora Öğrencisi.

operated the regional development. In 1948 after General Inspectorships were taken to the L budget and became dysfunctional. The methods were changed but investments to the region continued.

Keywords: Fourth General Inspectorship, Regional Development, Public Expenditures, Investments.

Giriş

Umumi Müfettişlik teşkilatı, hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet döneminde varlık göstermiş kurumlardır. Osmanlı döneminde kurulan umûmi müfettişliklere bakıldığında, bu kurumların yabancı devletlerin baskısı ile ortaya çıktığı görülmektedir. Öyle ki bu devletler, umûmi müfettişlik teşkilatını azınlıkların haklarını bahane ederek Osmanlı devletinin iç ve dış işlerine müdahale aracı olarak kullanmışlardı. Cumhuriyet döneminde kurulan umûmi müfettişlikler ise yabancı devletlerin baskısı ile değil devlet yönetiminin kendi iradesi doğrultusunda, merkezi otoriteyi güçlendirmek amacı ile kurulmuştu.¹ Kuruldukları döneme ve bölgeye göre yetkileri değişen bu müesseseler varlık gösterdikleri farklı dönemlerde “Umûmi Valilik, Eyalet Valiliği, Genel Valilik, Fevkalade Valilik, Hidivlik, Bölge Valiliği, Süper Vali, İnspektörlük, Genel Müfettişlik” şeklinde adlandırıldılar.²

Cumhuriyet dönemi umûmi müfettişlik teşkilatının temeli ise 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile atıldı. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nda yerel yönetimlere büyük önem verilmiş ve geniş yer ayrılmıştı. Burada amaç birbirine yakın vilayetlerin bir araya getirilerek hem idari açıdan kolaylık sağlanması hem de bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesiydi. Ancak umûmi müfettişlik teşkilatının kurulması kısa vadede mümkün olamadı. Şeyh Sait isyanından sonra Doğu vilayetlerinde, umûmi müfettişlik teşkilatı kurulmadan önce Üçüncü Ordu Müfettişliği örfi idare görevini de yürütüyordu. Fakat Üçüncü Ordu Müfettişliği’nin sahip olduğu kadro bölgedeki idari, ekonomik ve sosyal hizmetlerin yerine getirilmesinde yetersiz kalmaktaydı. Ayrıca devlete mali anlamda da büyük bir yük getirmekteydi. Hükümet tüm bu görevleri yerine getirebilecek bir teşkilatın kurulması için çalışmalar başlattı.³ İşte müfettişliklerinin fiili olarak hayata geçirilmesi de böylelikle yeniden gündeme geldi. Sonuç olarak Cumhuriyet Dönemi Umûmi Müfettişlik teşkilatı 25 Haziran 1927 tarihinde 1164 numaralı kanunun verdiği yetkiyle kuruldu. Umûmi Müfettişlikler ve bu müfettişliklere ait kadro ve maaşlar birkaç cetvelde toplandı ve ait oldukları vekâletlerin kadrolarına eklendi.⁴ 1164 numaralı Umûmi Müfettişlik Teşkilatının Kurulmasına dair kanun 634 sayılı Resmi Gazetede yer alırken bu kanun doğrultusunda umûmi müfettişlerin görev ve yetkilerine dair talimatname 753 sayılı Resmi Gazetede yer aldı.⁵

¹ Hüseyin Koca, *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları Umûmi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine*, Mikro Yayınları, Konya 1998, s. 36-37.

² Ökkeş Nariç, “1919-1920 Yıllarında Müfettişlik Müessesesi”, *Asia Minor Studies-International Journal Of Social Sciences*, I, Kilis 2013, s. 78.

³ Koca, *a.g.e.*, s. 164.

⁴ BCA, 30.18.1.1.3.33.6.

⁵ *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 8, Devlet Matbaası, Ankara 1927, s. 1005.

Genel olarak bakıldığında Cumhuriyet döneminde kurulan umûmi müfettişliklerin amaçlarının; kuruldukları bölgelerde ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek, asayişin temin etmek, merkezi otorite adına denetim yapmak ve idari anlamda da bütünlüğü sağlamak olduğu görülmektedir. Buradaki en önemli nokta müfettişliklerin kuruldukları bölgelere göre kuruluş önceliklerinin değişmesidir. Örneğin Doğu ve Güneydoğu bölgesinde kurulan müfettişliklerin temel amacı asayişin sağlanması olurken, Trakya Umûmi Müfettişliği kurulurken asıl amaç bayındırlık ve iskân işleri ve ekonomik kalkınmanın sağlanması olmuştur.⁶ Bu bağlamda 27 Kasım 1927'de "Diyarbakır, Elazığ, Urfa, Hakkari, Bitlis, Sirt, Mardin, Van" vilayetlerini içeren bölgede Birinci Umûmi Müfettişlik kurulması kararlaştırıldı.⁷ Ancak Ağrı vilayetinde isyan hazırlıklarının yapıldığı anlaşılınca Ağrı da müfettişlik bölgesine dâhil edildi.⁸

Birinci Umûmi Müfettişliğin kurulduğu bölgedeki vilayetlerde yaptığı çalışmalar ile birlikte öncelikle bölgedeki asayiş sağlandı ve ardından bölgesel kalkınmaya yönelik faaliyetler hızlandırıldı.⁹ Artık sıra diğer umûmi müfettişliklerin kurulmasına gelmişti. Böylelikle İkinci Umûmi Müfettişliğin Trakya bölgesinde kurulmasına karar verildi. Çünkü Milli Mücadele döneminde Trakya'da özellikle nüfus anlamında ciddi kayıplar yaşanmıştı. Bu nedenle Cumhuriyet'in ilanından sonra hükümet için de Trakya öncelikli alanlardan biri oldu. Burada amaç, hem Trakya'nın ekonomik anlamda yeniden ayağa kalkmasını sağlamak hem de bölgede göçmen yerleştirme politikasını başarıyla gerçekleştirebilmektir.¹⁰ Sonuç olarak; "Edirne, Kırklareli, Tekirdağ ve Çanakkale mıntıklarında Nafia ve İskân işlerinin esaslı bir surette tanzim ve idaresi için 19 Şubat 1934 tarihinde Trakya Umûmi Müfettişliği kuruldu."¹¹

Kurulan iki umûmi müfettişliğin de başarılı olması üzerine üçüncü bir umûmi müfettişliğin kurulmasına karar verildi.¹² Üçüncü Umûmi Müfettişlik 7 Aralık 1935'te kurulduğu vilayetler arasında idari koordinasyonun sağlanması amacıyla "Erzurum, Kars, Gümüşhane, Erzincan, Trabzon, Ağrı Vilayetlerini" kapsayan bölgede kuruldu.¹³

Kurulan ilk üç müfettişlik kendi mıntıklarındaki bayındırlık, emniyet ve asayişin sağlanması gibi konularda önemli adımlar atmaktaydılar. Devlet bu

⁶ Murat Burgaç, *Türkiye Umûmi Müfettişliklerinin Kurulması ve Trakya Umûmi Müfettişliği*, Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM) Yayınları, Ankara 2013, s. 116.

⁷ *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 9, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1948, s. 21; Güney Doğu Birinci Genel Müfettişlik, *Güneydoğu Birinci Genel Müfettişlik Bölgesi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1939, s. 67.

⁸ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 1140, 11 Mart 1929, s. 6774; 7667 numaralı kararname ile 1140 sayılı *T.C. Resmi Gazete*'de yer almaktadır. Cemil Koçak, *Umûmi Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 93.

⁹ *Yeni Yurd*, 3 Şubat 1937.

¹⁰ Burgaç, *a.g.e.*, s. 164-165.

¹¹ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 2640, 27 Şubat 1934, s. 1, s. 3485; *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 17, Başvekâlet Matbaası, Ankara 1935, s. 159.

¹² Abidin Özmen, "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce", *İdare Dergisi*, Sayı: 184, İçişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1947, s. 240.

¹³ *T.C. Resmi Gazete*, 11 Eylül 1935, Sayı: 3103, s. 1.

dönemde Dersim’de de kalıcı istikrarın sağlanması adına tam yetkili bir makamın oluşturulmasını istemekteydi. Bu nedenle 4 Eylül 1935 tarihinde Ordu Müfettişi Kazım Orbay ve Korgeneral Abdullah Alpdoğan Birinci Umûmi Müfettiş Abidin Özmen ile görüşmek üzere Diyarbakır’a gittiler. Burada Dersim ile ilgili bir proje taslağı oluşturuldu ve birkaç gün sonra Ankara’ya geri döndüler.¹⁴ Yapılan görüşmelerin ardından, Orta Anadolu’nun doğu kısımlarında ve özellikle Dersim çevresinde idare ve inzibat işlerinin esaslı surette tanzimi ve hükümet denetiminin daha sıkı bir şekilde sağlanması için yeni bir umumi müfettişliğin kurulmasına karar verildi. Böylelikle 25 Aralık 1935’te “*Tunceli Vilayetinin İdaresi Hakkında Kanun*” kabul edildi. Bu kanun doğrultusunda öncelikle Dersim vilayetinin ismi Tunceli olarak değiştirildi. Ardından da Dördüncü Umûmi Müfettişliğin; Erzincan, Bingöl ve Tunceli illerini ve Birinci Umûmi Müfettişlik mıntikasından ayrılacak Elazığ Vilâyetlerini de kapsayacak şekilde kurulmasına karar verildi. Dördüncü Umûmi Müfettişliğin kurulması; Dâhiliye Vekilliğinin 4 Ocak 1936 tarihli ve 52 sayılı tezkeresi ile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından 6 Ocak 1936’da onaylandı.¹⁵ Kanun teklifinin kabulünün ardından Dördüncü Umûmi Müfettişliğin kuruluşu 2/3823 numaralı kararname ile 3207 sayılı Resmi Gazetede de yayımlandı.¹⁶ Dördüncü Umûmi Müfettiş olarak da Korgeneral Hüseyin Abdullah Alpdoğan atandı.¹⁷ Müfettişlik, kuruluşunun ardından hızla asayişin sağlanması için çalışmalara başladı ve 1938 senesi itibarıyla bölgede güvenlik kontrol altına alındı.

“*Tunceli, Elazığ, Erzincan ve Bingöl*” vilayetlerinden meydana gelen Dördüncü Umûmi Müfettişliğin, görev bölgesi çok geniş bir alanı kapsamaktaydı. Naşit Hakkı Uluğ’a göre; “*Devlet Dördüncü Genel Müfettişe yalnız Tunceli’yi kurtarmak vazifesini vermemişti; o kısım, Tunceli vali ve komutanı sıfatıyla üzerinde daha ziyade çalıştığı konuydu, Genel Müfettiş diğer üç vilayetin kalkınması işleriyle de meşguldü.*”¹⁸

1. Dördüncü Umûmi Müfettişlik Bölgesinde Ekonomik Durum ve Yapılan Yatırımlar

Yeni kurulan Cumhuriyet her alanda köklü değişimler gerçekleştiriyordu. Lakin yeni savaştan çıkan toplumun böyle değişimleri gerçekleştirebilmesi için ekonomik alt yapısını da kuvvetlendirmesi gerekmektedir. Bununla birlikte Türkiye ekonomisine etki eden iç ve dış faktörler de vardı ve bu faktörler devletin bütün yatırım politikasını etkilemekteydi. Dördüncü Umûmi Müfettişliğin kurulduğu 1936 yılından kaldırıldığı 1952 yılına kadar devletin

¹⁴ Özmen, “a.g.m.”, s. 241.

¹⁵ BCA, 030.18.01.02.61.8.; T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3207, 16 Kânunusani [Ocak] 1936, s. 5941; *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 17, s. 151; Bahar Toparlak, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Dördüncü Umûmi Müfettişliğin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faaliyetleri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 53, 2016, s. 225.

¹⁶ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3449, 3 Kasım 1936, s. 3; *Düstur*, 3. Tertip, Cilt: 17, s. 165; Özmen, “a.g.m.”, s. 241.

¹⁷ BCA, 030.18.01.02.61.2.1.

¹⁸ Naşit Hakkı Uluğ, *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007, s. 205.

yatırım politikasını etkileyen en önemli dış faktör 1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı olmuştu. Türkiye savaşa girmemişti ama olası bir savaş için yatırım önceliğini savunmaya vermişti. Dolayısıyla Doğu Anadolu'ya yapılan yatırımlar da önemli oranda etkilenmişti. Dördüncü Umümi Müfettişlik bölgesinde devlet yatırımlarını etkileyen en önemli iç faktörlerden biri ise umümi müfettişlikler ve onlara ait kadroların 1948 yılı bütçesinde L cetveline alınarak işlevlerini kaybetmesi oldu.¹⁹ Bir diğer önemli faktör de çok partili hayata geçiş ve Demokrat Parti'nin (DP) 1950 yılında iktidara gelmesiydi. Çünkü DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte hem ekonomi politikalarında önemli değişikliklere gidildi hem de umumi müfettişlik teşkilatının kaldırılmasına giden süreç başladı. Böylelikle Doğu Anadolu'ya yapılan devlet yatırımları ve umümi müfettişlik teşkilatı ile ilgili köklü değişiklikler yaşandı. İşte bu nedenle Dördüncü Umümi Müfettişlik bölgesinde yer alan vilayetlerdeki ekonomik durum ve yapılan kamu harcamaları değerlendirilirken 1936-1948 ve 1948-1952 arası iki dönem ayrı ayrı incelenecektir.

1.1. 1936-1948 Yılları Arasında Ekonomik Durum ve Dördüncü Umümi Müfettişlik Bölgesinde Yer Alan Vilayetlere Yapılan Yatırımlar

Cumhuriyetin kurucuları bağımsız ve gelişmiş bir ülke için bağımsız ve sağlam temellere oturtulmuş bir ekonominin olması gerektiğini biliyorlardı. Bunun için de yeni iktisadi politikalar belirleyebilmek adına çözüm arayışı içerisine girmişlerdi. Nitekim 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde "*milli bankaların oluşturulması, Teşvik-i Sanayi Kanunu, Sanayi Planlarının*" oluşturulması şeklinde alınan kararlar Cumhuriyet dönemi ekonomi politikalarına yön verir nitelikte olmuştu.²⁰ 1929 ekonomik buhranından sonra iktisadi sorunları en aza indirebilmek için devlet, ekonomi de devletçi politikayı benimsedi. 1930-1939 arası dönemde ise "*milli sanayi*" için ilk adımlar atıldı ve bir ölçüde başarılı da olundu.²¹ Fakat bu kez de 1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı devletin yatırım önceliğinin başka alanlara kaymasına neden oldu.

Dördüncü Umümi Müfettişlik mıntikasında yer alan vilayetlerin hepsi, ülkenin diğer bölgelerindeki vilayetlere göre daha az gelişmiş durumdaydı. Bu nedenle müfettişlik kurulurken en önemli hedeflerinden biri de ekonomik kalkınmayı sağlamak olmuştu. Ancak müfettişlik bölgesinde yer alan vilayetlerdeki yol durumu, iklim koşulları, liman ve ticaret merkezlerine uzak oluşu,

¹⁹ L cetveli kullanılarak memuriyet kadrolarının kaldırılması, ilk olarak 1931 yılı bütçesinde kullanılan bir yöntem olmuştur. L cetvelinin gayesi, memuru değil memur kadrosunu yürürlükten kaldırmaktır. Memur kadrosu yürürlükten kalkan bir kişinin memurluğu devam etmekteydi. Böyle bir pozisyonda kadrosu kaldırılan memur başka bir göreve tayin edilmekteydi. Yine bu kadroların ileri bir tarihte yeniden kullanıma alınması da mümkündü. Bunun için hükümetin teklif vermesi ve meclisin de bu teklifi onaylaması gerekmektedir. Dördüncü Umumi Müfettişlik, L/6 cetvelinde yer almaktaydı. *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 8, C. 8, T. 2; M. Bargaç, *a.g.e.*, s. 387.

²⁰ Rahmi Doğanay, "1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu'da Uygulanan Sanayi Politikaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Elazığ 2000, s. 224.

²¹ İbrahim Yılmazçelik, "Cumhuriyet Sonrası Elazığ'da Tarım-Ticaret ve Sanayi (1923-1938)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Elazığ 1999, s. 265.

bölgenin ekonomik olarak hızlı gelişmesini engellemiştir.²² Dolayısıyla bölge ekonomisini canlandırmak için topyekûn bir seferberlik gerekmektedir.

Dördüncü Umûmi Müfettişlik öncelikle, halkın üretilen mallara daha ucuza ulaşabilmesi ve bölge insanına istihdam yaratabilmek adına pek çok girişimde bulundu. Bunun için müfettişlik mıntıkasında pazarlar kuruldu ve madenlerde işçiler istihdam edildi. Sonrasında ise bölgede yaşayan halk ve bölge ekonomisi için ciddi sorun teşkil eden “*seyyar satıcılar*” konusu çözümlendi ve seyyar satıcılık yasaklandı. Çünkü bu seyyar satıcılar, halkın pazarlara gitmesini engellemektedir. Ayrıca köylünün elinden ürünlerini ucuza alıp kendileri fahiş fiyatlara satıyorlardı. Böylelikle Dördüncü Umûmi Müfettişlik, seyyar satıcılığın önüne geçerek halkın pazarlara, ucuz ürünlere ulaşmasına ve ellerindeki ürünleri gerçek fiyatları ile satabilmelerine imkân tanıdı.²³

Dördüncü Umûmi Müfettişliğin ilk kurulduğu yıllarda Bingöl ve Tunceli’de sanayi ve ticaret hemen hemen yoktu. Erzincan bu vilayetlere göre bir nebze daha iyi durumdaydı. Ancak Erzincan’da yaşanan depremin ardından vilayette sanayi ve ticaret alanında büyük kayıplar yaşandı.

Cumhuriyetin kuruluşunun ardından aslında Elazığ’da da sanayi çok ileri bir durumda değildi. Vilayette sadece az sayıda zanaatkâr tarafından vilayetin ihtiyacını karşılayacak kadar üretim yapılmaktaydı. Lakin devlet tarafından yapılan yatırımlar ile birlikte 1923-1938 yılları arasındaki dönemde Elazığ sanayisi “*tarıma dayalı sanayi*” şekline dönüştü. Elazığ’da; “*tereyağı, ipek, koza, işlenmiş susam, ceviz badem, acıbadem, kayısı kurusu*” gibi ürünler ihracat ürünlerinin başında gelmekteydi.²⁴ Bu yıllarda devlet özellikle dokumacılığın gelişiminin sağlanması, ipliğin ucuza mal edilmesi ve elde edilen ürünlerin satılması için kooperatif niteliğinde şirketler kurmaya başladı. 1942 yılında Elazığ’da kurulan, “*Elazığ İplik ve Dokumacı Küçük Sanat Kooperatif Şirketi*” bu alanda başarılı bir örnektir.²⁵ Böylelikle müfettişlik eskiden ipekli kumaşlarıyla ünlü Elazığ’da dokumacılığın canlanmasını sağlamaya çalışıyordu. Ancak ipek böcekçiliğinin ve ipek dokumacılığının yeniden canlanması için esaslı tedbirler alınması gerekmektedir. Buna rağmen küçük de olsa bazı işletmelerde dokumacılık yapılmıyordu. Örneğin Ağın’da pamuklu ve yünlü dokumacılık yapılan tezgâhlar bulunmaktaydı. Ayrıca nahiye merkezinde de 40 kadar otomatik tezgâh, 1000’e yakın el tezgâhı olduğu ifade edilmekteydi.²⁶

Erzincan vilayeti de özellikle halı ve iplik dokumacılığı konusunda bir diğer önemli vilayetti. Vilayette halıcılığın ve iplik dokumacılığının çok eskiye dayanan bir geçmişi vardı. 1942 yılında da dokumacılığın daha ileri bir noktaya getirilebilmesi için Erzincan’da “*Kemaliye Dokumacılar Küçük Sanat Kooperatifinin*” kurulmasına karar verildi. Kooperatifin kurulması özellikle dokumacılık

²² Metin Kopar, *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu’ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar*, ATAM Yayınları, Ankara 2009, s. 156.

²³ Bahar Toparlak, *Dördüncü Umûmi Müfettişlik: Kurulması, Çalışmaları ve Kaldırılması*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2013, s. 155-156.

²⁴ Yılmazçelik, “a.g.m.”, s. 257-276.

²⁵ Doğanay, “a.g.m.”, s. 224.

²⁶ BCA, 490.1.0.0.1576.418.1.

alanındaki eksiklerin giderilmesi için önemli olmuş ve kurulduktan sonra da pek çok faaliyette bulunmuştu.²⁷ Öyle ki kooperatif, imal edilen dokumaları vilayet merkezinde toptan satmak üzere gerekli çalışmaları yapmış ve bir de mağaza kiralamıştı. Bu mağazada köylerde kullanılmak için özel köy elbiseleri de hazırlanacak ve ucuz fiyatlara satılacaktı.²⁸ Dokumacılığın gelişmesi için vilayet merkezinde bir de dokumacılık kursu açılmıştı. Burada amaç şehirde işsiz olan gençlere istihdam yaratmaktı. Nitekim öyle de oldu; kursu başarıyla bitiren bazı gençler yirmi adet dokuma tezgâhı açtı ve o dönem vilayet ekonomisine katkıda bulundu.²⁹

1942 yılında Erzincan'daki bir diğer önemli gelişme daha önce zahire borsası olan binada tadilat yapılarak sebze haline dönüştürülmesi olmuştu. Sonrasında dükkânlar müzayede ile kiraya verildi.³⁰ Sebze hali Mayıs ayı içerisinde hizmete açıldı. Sebze halinin açılması ile birlikte halk ürünlere daha ucuza ulaşabilmekte ve yoğurt, et gibi açık dükkânlarda satılması sağlıklı olmayan yiyecekleri uygun saklama koşullarında temin edebilmekteydi.³¹

1947 yılında Pamuk İpliği Sanayii'nin ise Elazığ'da tesis edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu bölge bir pamuk bölgesiydi. Dolayısıyla burada bir miktar iş tesisatının kurulması da beklenmekteydi.³² Elazığ'da demiryolu inşaatı ve karayolları ağının hızla gelişmesi ile iktisadi olarak büyük bir gelişme sağlandı.³³ Elazığ'ın umümi müfettişliğin merkezi olması, vilayet içerisinde yaşayan memur ailelerinin sayısında da artış yarattı. Burada Harput'ta yaşayan nüfusun Elazığ'a inmesi de etkiliydi.³⁴

1.2. 1948-1952 Yılları Arasında Dördüncü Umümi Müfettişlik Bölgesi'ne Yapılan Devlet Yatırımlarının Genel Olarak Değerlendirilmesi

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte tüm dünyada yeni bir dönem başladı. Devletler ekonomilerini koruma adına bir süre daha temkinli hareket etseler de artık liberal ekonomik politikalar ön plana çıkmaya başlamıştı. Dolayısıyla ülkelerin yatırım politikaları da bu doğrultuda şekillenecekti. Türkiye için de durum böyleydi. Özellikle çok partili hayata geçiş ile birlikte mevcut hükümetin yatırım politikaları sorgulanmaya başladı. Bu doğrultuda umümi müfettişliklerin devlet bütçesine olan etkisi de mecliste tartışılan bir diğer husustu. Hatta 1948 yılı bütçe görüşmeleri sırasında konu ile ilgili önemli bir adım da atıldı.³⁵ Görüşmelerin ardından tüm umümi müfettişlikler ve onlara ait kadrolar bütçede L cetveline alındı.³⁶ Dolayısıyla bu tarihten itibaren Umü-

²⁷ *Yeni Erzincan*, 16 Nisan 1942.

²⁸ *Yeni Erzincan*, 9 Nisan 1942.

²⁹ *Yeni Erzincan*, 25 Haziran 1942.

³⁰ *Yeni Erzincan*, 23 Nisan 1942.

³¹ *Yeni Erzincan*, 28 Mayıs 1942.

³² *Turan*, 16 Ağustos 1947.

³³ Yılmazçelik, "a.g.m.", s. 267.

³⁴ Ahmet Halaçoğlu, "Elazığ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 10, İstanbul 1994, s. 553.

³⁵ Serap Taş, *Umümi Müfettişlikler*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1997, s. 134.

³⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, D. 8, C. 8, T. 2.

mi Müfettişlikler artık işlevlerini yavaş yavaş kaybetmeye başladılar. Lakin bölgeye yapılan devlet yatırımları etti.

Tablo-1: Dördüncü Umumi Müfettişlik Bölgesi'ne Yapılan Kamu Harcamaları (1943-1950)³⁷

	Adalet	Asayiş	MEB	Bayındırlık	SSYB ³⁸	Tarım	Diyanet
Bingöl	8,42	29,46	9,48	16,54	4,2	2,2	0,73
Elazığ	9,97	20,55	26,55	45,63	28,59	3,7	0,77
Erzincan	9,01	19,06	21,1	28,34	10,69	5,65	0,62
Tunceli	14,3	90,04	18,66	62,73	10,07	3,18	1,03
Doğu İlleri Ortalaması	8,74	25,04	23,44	21,21	9,31	4,67	0,69
Vilayetler Genel Ortalaması	11,08	21,86	29,28	14,03	8,88	7,86	0,81

Tabloda 1943-1950 yılları arasında Dördüncü Umumi Müfettişlik bölgesinde kişi başına düşen kamu harcamalarının miktarı incelendiğinde görülen o ki; Bingöl vilayeti; adalet, eğitim, sağlık, tarım alanında yapılan kamu harcamalarında hem vilayetler genelinin hem de Doğu vilayetleri ortalamasının altında kalmıştı. Asayiş alanında yapılan harcamalarda ise hem Doğu vilayetleri hem de vilayetler geneli ortalamasının üstündeydi. Bayındırlık harcamaları ise Doğu vilayetleri ortalamasının üzerinde ama vilayetler genelinin altında bulunmaktaydı. Buradan da anlaşılacağı üzere devletin Bingöl'de yaptığı yatırımlar asayiş ve bayındırlık ekseninde devam etmekteydi. Diyanet alanındaki yatırımlar ise vilayetler geneli ortalamasının altında olurken, Doğu vilayetlerine yapılan yatırımların üstündeydi.³⁹

Elazığ vilayetinde kişi başına düşen kamu harcamaları incelendiğinde ise Elazığ'ın Dördüncü Umumi Müfettişlik bölgesinde bir merkez olduğu görülmekteydi.⁴⁰ Elazığ vilayetine adalet alanında yapılan kamu harcamaları Doğu vilayetlerinin üstünde, ancak vilayetler genelinin altındaydı. Asayiş alanındaki harcamalar ise hem Doğu vilayetleri hem de vilayetler genelinin altında olmuştu. Eğitim alanında yapılan harcamalar Doğu vilayetleri üstünde bulunmakla birlikte vilayetler geneli ortalamasına yaklaşılmıştı. Bayındırlık alanında da hem Doğu vilayetlerinin hem de vilayetler geneli ortalamasının üstünde yer almıştı. Tüm bunlar incelendiğinde Elazığ vilayetinde asayiş açısından bir problem olmadığından kalkınma hamlelerinin daha rahat gerçekleştirildiği anlaşılmaktaydı.⁴¹

³⁷ Bu tablo, M. Kopar, *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar* isimli kitapta s. 144, s. 158, s. 168, s. 207'de yer alan tablolardaki bilgiler kullanılarak hazırlanmıştır.

³⁸ Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı.

³⁹ Kopar, *a.g.e.*, s. 145.

⁴⁰ Sait Aşgın, *Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)*, ATAM Yayınları, Ankara 2000, s. 213.

⁴¹ Metin Kopar, "Cumhuriyet'in İlanından Sonra Elazığ'da Yapılan Yatırım ve Harcamalar 1927-1950", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Elazığ 2007, s. 303.

Tabloda Erzincan vilayetine ait kamu harcamaları incelendiğinde; vilayetin adalet alanında yapılan harcamalarda Doğu vilayetleri ortalamasının üstünde olduğu ama vilayetler genelinin altında yer aldığı görülmektedir. Asayiş alanındaki harcamalarda ise hem Doğu illeri hem de vilayetler geneli ortalamasının altındaydı. Buradan da anlaşılacağı gibi asayişin kontrol altına alınmasıyla birlikte bölgedeki güvenlik harcamaları da azalmaya başlamıştı. Eğitim harcamalarında hem vilayetler genelinin hem de Doğu vilayetlerine yapılan harcamaların altında bulunmaktaydı. Bayındırlık, sağlık ve diyanet alanında ise hem vilayetler genelinde hem de Doğu vilayetleri genelinde ortalamanın üzerindeydi.⁴²

1943-1950 yılları arasında Tunceli vilayetine bakıldığında; vilayetin hem Doğu vilayetleri arasında hem de umûmi müfettişlik sınırları içerisinde devlet yatırımlarının büyük bir bölümünü aldığı görülmektedir.⁴³ Tunceli'nin, eğitim alanında kişi başına düşen kamu harcamalarında hem Doğu bölgesi hem de vilayetler geneli ortalamasına yaklaşmış olduğu ancak yine de ortalamanın altında kaldığı anlaşılmaktaydı. Bu durum tarım alanında da böyle olmuştur. Vilayetin tarım için elverişli olmaması nedeniyle kişi başına düşen kamu harcaması da diğer vilayetlere oranla daha düşüktü. Bununla birlikte asayiş, bayındırlık, sağlık ve diyanet alanında yapılan kamu harcamalarında hem Doğu vilayetleri hem de vilayetler geneli ortalamasının üstünde yer almıştı.⁴⁴

1950 yılında DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte ise devletin ekonomi ve yatırım politikası pek çok açıdan değişti ve artık devletçi politikalar vazgeçilerek liberal ekonomik politikalar benimsenmeye başlandı. Buna göre devletin ekonomide rolü azalacak ve özel sektör desteklenecekti. DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte devletin Doğu Anadolu'ya yaptığı yatırım politikasında da bazı değişikliklere gidildi ve yatırım konusundaki kimi öncelikler değişti. Bunlardan biri de devletin ulaşım politikasıydı. Devlet artık ulaşım ile ilgili yatırımlarda önceliği demiryollarına değil karayollarına veriyordu. Bu nedenle tüm ülke çapında karayolları inşaatına başlandı.⁴⁵ Tarım politikalarında ise DP döneminde de tarımın öncelikli olduğu bir ekonomik politika benimsendi. Lakin DP'nin tarım politikaları *"tarımda makineleşmenin sağlanması, özel teşebbüse ağırlık verilmesi, iktisadi cihazlanmanın ve yatırımların artırılması, yabancı sermayenin artırılması ve devlet müdahalesinin azaltılması"* prensiplerine dayanmaktaydı.⁴⁶ Tüm bunların yanı sıra DP de Doğu Anadolu'nun kalkınması ve eğitim konusuna önem vermişti. Öyle ki bölgede izlenecek eğitim politikası parti programında: *"Doğu bölgesinde, her derece ve şube okulları ve nihayet Fakülte ve Enstitüleri ile bir kültür merkezi yaratmak lüzumuna inani-*

⁴² Kopar, *a.g.e.*, s. 168.

⁴³ Aşgın, *a.g.e.*, s. 244.

⁴⁴ Kopar, *a.g.e.*, s. 207.

⁴⁵ *Demokrat Erzincan Gazetesi*, 28 Aralık 1951; Mehmet Kaya, "Demokrat Parti Dönemi'nde Bingöl'e Yapılan Kamu Yatırımları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 224, İstanbul 2016, s. 12.

⁴⁶ Zahide Sungur, "Demokrat Parti Dönemi'nde Tarım Politikaları ve Etkileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Burdur 2016, s. 7-8.

yoruz.” şeklinde ifade edilmekteydi.⁴⁷ Ancak DP döneminin, eğitim politikaları açısından bazı farklılıklar bulunmaktaydı. Burada en göze çarpan fark halk eğitimi konusu olmuştu.⁴⁸ DP döneminde 1951 senesinde mevcut halkevleri kapatıldı. Halk odaları ise faaliyetlerine devam etti.⁴⁹

1.2.1. 1948-1952 Tarihleri Arasında Bingöl’e Yapılan Yatırımlar

1948-1952 tarihleri arasında Dördüncü Umûmi Müfettişlik bölgesinde yer alan Bingöl vilayetine bakıldığında; eğitim alanında okur-yazar nüfus ve okul sayısı açısından artış görülmekteydi.⁵⁰ Bu arada Elazığ-Bingöl karayolunda da çalışmalar yapılmıştı.⁵¹ Öyle ki 1949 yılında Bingöl vilayetinde Hacıhalil, Elazığ vilayetinde Ağın betonarme köprüleri yapılmış, bunlara ek olarak Karakoçan-Kiği, Kemaliye-Çaltı ve Bingöl-Genç arasındaki yollar için gerekli ödenek ayrılmış ve gerekli faaliyetlere başlanılmıştı.⁵² Bu doğrultuda 1951 yılında Murat nehri üzerinden bir köprü’nün yapılmasına ve devlet karayollarının Bingöl’ün içerisinden geçirilmesine karar verildi.⁵³ Vilayette memur evlerinin yapımına da devam edilmişti.⁵⁴

Bingöl vilayetine yapılan yatırımlar artık asayiş ekseninden çıkarak ekonomi eksenine doğru kaymaya başlamıştı. Ancak kalkınma adına vilayette pek çok yatırım yapılsa da Bingöl yine de Dördüncü Umûmi Müfettişlik bölgesinde yer alan diğer vilayetlere göre daha geri durumda olmuştu.

1.2.2. 1948-1952 Tarihleri Arasında Elazığ’a Yapılan Yatırımlar

1948-1952 yılları arasında Elazığ vilayetinin, umûmi müfettişlik bölgesinde yer alan vilayetler arasında ticaret merkezi haline geldiği görülmekteydi. Vilayette tarım ve hayvancılıkta da ilerleme kaydedilmişti.⁵⁵ Elazığ, 1950 senesine kadar yalnızca Dördüncü Umûmi Müfettişlik için bir pazar ve ticaretin merkezi iken, bu tarihten sonra endüstriyel alanda gelişim gösterdi ve “şeker, çimento, iplik, şarap, nebatî yağ, kâğıt torba, yem ve gıda sektörlerinde” atılım yaparak, çevre vilayetlerden ciddi oranda göç almaya devam etti.⁵⁶ 1950 senesinde bir önceki kışın çok soğuk geçmesi sebebiyle özellikle üzüm, incir, nar gibi meyvelerde büyük zayıat verildi. Badem ve kayısı için de durum aynıydı.

⁴⁷ Demokrat Parti Programı 1946, s. 12, <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DİJİTAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SİYASİ%20PARTİ%20YAYINLARI/200705643%20DP%20TUZUK%20VE%20PROGRAM%201949/200705643%20DP%20TUZUK%20VE%20PROGRAM%201949.pdf>.

⁴⁸ Zafer Tangülü, “Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)”, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 10, Ankara 2012, s. 399.

⁴⁹ Müslime Güneş, “Adnan Menderes ve Halkevleri”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXI, İzmir 2012, s. 152.

⁵⁰ *Bingöl 1973 İl Yılığ*, Pars Matbaacılık, Ankara 1973, s. 40-41.

⁵¹ *Cumhuriyet*, 28 Nisan 1948.

⁵² *Elazığ*, 11 Mayıs 1950.

⁵³ Kaya, “a.g.m.”, s. 12.

⁵⁴ *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1949.

⁵⁵ Sevilay Özer, “Demokrat Parti Dönemi’nde Elazığ”, *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Cilt: 1, 2013, s. 452-453.

⁵⁶ Ahmet Halaçoğlu, “Elazığ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 10, İstanbul 1994, s. 553.

Buğday ve arpa miktarı ise iyiydi.⁵⁷ İklim koşullarından ötürü dönem dönem sıkıntılar yaşanmaktaydı. Ancak yine de Elazığ nüfusunun büyük bir bölümü geçimini tarım ile sağlamaktaydı.⁵⁸ Bu doğrultuda 1950 senesinde Elazığ'da Tarım Yayın Teşkilatı'nın kurulmasına karar verildi. Bu teşkilatın amacı; zirai faaliyetleri geliştirmek ve çiftçilerle yakından ilgilenebilmektir.⁵⁹

Elazığ özellikle iplik ve dokumacılık gibi alanlarda ön plana çıkmaktaydı. Elazığ'ın kalkınması denilince de ilk akla gelen ipekböcekçiliği oluyordu.⁶⁰ Hatta Diyarbakır ipekböcekçiliği istasyon şefi de Elazığ'a gelerek ipekböcekçiliğinin daha da geliştirilebilmesi adına tetkiklerde bulunmuştu.⁶¹ Böylelikle 1951 senesinde 500.000 lira sermaye ile her türlü "mali, ticari, zirai ve sınaî işleriyle" uğraşmak üzere "Elazığ İplik ve Dokumacılık Türk Anonim Şirketinin" kurulmasına karar verildi.⁶²

Dördüncü Umümi Müfettişliğin kurulduğu yıllarda Elazığ'ın liman ve ticaret merkezlerine uzak olması, Elazığ için büyük sorun yaratmaktaydı. Ancak uzun yıllar devam eden çalışmalar neticesinde artık kara ve demiryolu hattı ile çevre vilayetlere bağlantı sağlanmıştı ve çimento şeker ve iplik fabrikaları ile istihdam yaratılmıştı. Ayrıca bölgenin önemli kamu kurumları Elazığ'da bulunuyordu.⁶³ Tüm bunların da etkisiyle Elazığ artık Doğu vilayetleri arasında önemli bir merkez haline geldi.

1.2.3. 1948-1952 Tarihleri Arasında Erzincan'a Yapılan Yatırımlar

1948-1952 yılları arasında Erzincan vilayetine bakıldığında, vilayette pamuklu mensucat fabrikası kurulmuş ve fabrika hızla üretime başlamıştı. Hatta 1948 yılında Erzincan'a Sümerbank'tan verilen bez ve basma oranları da bu fabrikanın çalışmaları doğrultusunda arttırıldı.⁶⁴ Bu dönemde hem Erzincan'da hem de Doğu genelinde büyük atılımlar gerçekleştirilmeye çalışılmaktaydı. Erzincan'da endüstri ile ilgili bir takım gelişmeler olsa da yine de vilayet için önemli olan tarımdı. Zaten ülke ekonomisinin büyük bir bölümü de tarıma dayalıydı. Bunun için halkı bilinçlendirmek ve tarıma dayalı üretimin arttırılması için gerekli önlemlerin alınması gerekmekteydi.⁶⁵ Erzincan kırk bin hektarlık verimli bir sahadan oluşmaktaydı. Lakin bu alan için gerekli sulama yapılamadığından istenilen oranda verim alınamamaktaydı. Bu nedenle Erzincan Ovası'nın kurutma ve sulama bakımında önemli bir inşaat ve teşkilata ihtiyacı vardı.⁶⁶ Vilayette yapılan bayındırlık işleri de devam et-

⁵⁷ Elazığ, 27 Nisan 1950.

⁵⁸ Emine Pancar, "Demokrat Parti Dönemi'nde Elazığ'da Ekonomik ve Sosyal Hayat", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 23, Hatay 2013, s. 217.

⁵⁹ Elazığ, 23 Ağustos 1950.

⁶⁰ Elazığ, 29 Haziran 1950.

⁶¹ Elazığ, 21 Mayıs 1950.

⁶² BCA, 030.18.1.2.125.16.11.

⁶³ Pancar, "a.g.m.", s. 217.

⁶⁴ *Yeni Erzincan*, 12 Şubat 1948.

⁶⁵ *Yeni Erzincan*, 1 Ocak 1948.

⁶⁶ *Yeni Erzincan*, 19 Şubat 1948.

mekteydi. Maliye Bakanlığınca Erzincan vilayetinin Ilıç, Tercan ve Kemaliye ilçelerinde hükümet konakları yapılması kararlaştırılmıştı.⁶⁷ Erzincan'da tarım alanındaki yatırımlar bir nebze de olsun artış göstermişti.⁶⁸ 1951 senesine gelindiğinde Erzincan'da genç çiftçiler için traktör kursları açıldığı görülmekteydi. Tarımda yaşanan modernleşme doğrultusunda bu modern teçhizatları kullanabilecek genç çiftçiler yetiştirilmeye çalışılıyordu.⁶⁹

1.2.4. 1948-1952 Tarihleri Arasında Tunceli'ye Yapılan Yatırımlar

Dördüncü Umûmi Müfettişlik kurulduğu tarihten itibaren en fazla devlet yatırımının yapıldığı vilayet Tunceli olmuştur. Vilayete yapılan yatırımlar 1948-1952 yılları arasında da sürdürüldü. Tunceli vilayetinde okul, köprü ve yol inşaatları hız kesmeden devam etmiş ve Nafia Vekili tarafından da sık sık tetkikler yapılmıştı.⁷⁰ Vilayette özellikle eğitim konusuna çok önem verildi. Öyle ki 1950 senesinde halen köy okullarının yapımına devam edilmekteydi.⁷¹ 1952 yılında uzun süredir inşaatı devam eden Tunceli köprüsü de açıldı.⁷² Vilayete yapılan sağlık yatırımları da başarılı olmuştu. Halk Tunceli'de açılan sağlık merkezinden büyük faydalar görmekteydi.⁷³ Açılan hastaneler ve dispanserler vasıtasıyla pek çok hastalık önlenmiş ve hasta olan pek çok kişi de sağlığına kavuşmuştu.

Genel olarak bakıldığında umûmi müfettişlik teşkilatı kurulduğu tarihten itibaren her dönem tartışılan bir kurum oldu. Çok partili hayata geçiş ile birlikte bu tartışmalar daha da artmıştı. Nitekim DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Remzi Bucak'ın umûmi müfettişlik teşkilatının kaldırılması yönündeki kanun teklifinin kabul edilmesi üzerine 29 Kasım 1952 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak kaldırıldı.⁷⁴

Sonuç

Cumhuriyet dönemi umûmi müfettişliklerinin temeli 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile birlikte atıldı. Lakin bu kurumlar hemen uygulamaya konulamadı. İdari alanda yaşanan aksaklıklar ve Doğu vilayetlerinde çıkan isyanlar devleti bir takım çözüm arayışları içerisine itti. Böylelikle 1927 senesinde umûmi müfettişlik teşkilatının kurulması yeniden gündeme geldi. Burada amaç merkezi otoritenin güçlendirilmesi, asayişin sağlanması ve yıllardır ihmal edilen yerlerde bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesiydi. Nitekim ilk üç müfettişlik kuruldu ve hepsi de kendi bölgelerinde yürüttükleri faaliyetlerde başarılı oldular. İşte bu noktada Dersim ve çevresinde yaşanan asayişsizlik devletin ilgisini bu bölgeye çekti. Sonuç olarak Dördüncü Umûmi Müfettişlik 6 Ocak 1936 tarihinde kuruldu.

⁶⁷ *Yeni Erzincan*, 22 Ocak 1948.

⁶⁸ Aşgın, *a.g.e.*, s. 217.

⁶⁹ *Demokrat Erzincan*, 20 Aralık 1951.

⁷⁰ *Cumhuriyet*, 9 Ekim 1943; *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1944; *Cumhuriyet*, 30 Nisan 1945.

⁷¹ *Elazığ*, 30 Nisan 1950; *Elazığ*, 19 Temmuz 1950.

⁷² *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1952.

⁷³ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1952.

⁷⁴ *Resmî Gazete*, Sayı: 8270, 29 Kasım 1952.

Müfettişliğin kuruluşunda öncelikli hedef asayişin sağlanmasıydı. Asayişin sağlanmasının ardından ise sıra hızla bölgesel kalkınmaya geldi. Müfettişlik, mıntıkası dâhilindeki vilayetlerin kalkınması, üreten hale gelmesi ve ticaretin arttırılması için pek çok faaliyette bulundu. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması devletin savunma yatırımına öncelik vermesi bölgeye yapılan kamu harcamalarını etkileyen en önemli faktör olmuştu. Umûmi müfettişlik teşkilatı 1948 senesi bütçe görüşmelerinde ise işlevsiz hale getirildi. Ancak bölgeye yapılan yatırımlar devam etti.

Sonuç olarak 1936-1952 tarihleri arasında Dördüncü Umûmi Müfettişlik bölgesinde yer alan vilayetlere ve bu vilayetlere yapılan yatırımlara bakıldığında görülen o ki, müfettişlik dâhilinde en gelişmiş vilayet Elazığ olmuştur. En fazla yatırım yapılan vilayet ise Tunceli vilayetidir. Erzincan vilayetine yapılan yatırımlar ise vilayette yaşanan depremden sonra yıkılan yerlerin yerine yenisinin inşa etmek ve vilayeti üreten bir vilayet haline getirmek bağlamında gerçekleştirilmiştir. Bingöl de kamu harcamalarından payını almış ama müfettişlik içerisinde yer alan diğer vilayetlerin gerisinde kalmıştır. DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte ise yöntem değişse de Bingöl, Elazığ, Erzincan ve Tunceli vilayetlerinde devlet yatırımları devam etmiştir. Lakin dönemin mevcut siyasi ve ekonomik şartları müfettişliğin hedeflediği tüm atılımları gerçekleştirmesine engel olmuş ve teşkilat 1952 senesinde tamamen kaldırılmıştır.

Kaynaklar

Arşiv

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA).

Sürelî Yayınlar

Cumhuriyet Gazetesi, Doğu Gazetesi, Elazığ Gazetesi, T.C. Resmi Gazete, TBMM Tutanak Dergisi, Yeni Yurd Gazetesi, Yeni Erzincan Gazetesi.

Kitap ve Makaleler

AŞGIN, Sait: *Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları (1946-1960)*, ATAM Yayınları, Ankara 2000.

BURGAÇ, Murat: *Türkiye Umûmi Müfettişliklerin Kurulması ve Trakya Umûmi Müfettişliği*, ATAM Yayınları, Ankara 2013.

DOĞANAY, Rahmi: "1930-1945 Dönemi Doğu Anadolu'da Uygulanan Sanayi Politikaları", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Elazığ 2000.

GÜNEŞ, Müslime: "Adnan Menderes ve Halkevleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: XXI, İzmir 2012.

HALAÇOĞLU, Ahmet: "Elazığ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 10, İstanbul 1994.

KAYA, Mehmet: "Demokrat Parti Dönemi'nde Bingöl'e Yapılan Kamu Yatırımları", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 224, İstanbul 2016.

KOCA, Hüseyin: *Yakın Tarihten Günümüze Hükümetlerin Doğu-Güneydoğu Anadolu Politikaları Umûmi Müfettişliklerden Olağanüstü Hal Bölge Valiliğine*, Mikro Yayınları, Konya 1998.

KOÇAK, Cemil: *Umûmî Müfettişlikler (1927-1952)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

KOPAR, Metin: *Cumhuriyet Halk Partisi Döneminde Doğu Anadolu'ya Yapılan Kamu Harcamaları ve Yatırımlar*, ATAM Yayınları, Ankara 2009.

_____ : "Cumhuriyet'in İlanından Sonra Elazığ'da Yapılan Yatırım ve Harcamalar 1927-1950", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Elazığ 2007.

NARİNÇ, Ökkeş: "1919-1920 Yıllarında Müfettişlik Müessesesi", *Asia Minor Studies-İnternational Journal Of Social Sciences*, I, Kilis 2013.

ÖZER, Sevilay: "Demokrat Parti Dönemi'nde Elazığ", *Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, Cilt: 1, Elazığ 2013.

ÖZMEN, Abidin: "Genel Müfettişlikler Hakkında Bir Düşünce", *İdare Dergisi*, Sayı: 184, Ankara 1947.

PANCAR, Emine: "Demokrat Parti Dönemi'nde Elazığ'da Ekonomik ve Sosyal Hayat", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 23, Hatay 2013.

SUNGUR, Zahide: "Demokrat Parti Dönemi'nde Tarım Politikaları ve Etkileri", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 8, Burdur 2016.

ŞİMŞİR, Bilal N.: *Kürtçülük II 1924-1999*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2011.

TANGÜLÜ, Zafer: "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 10, Ankara 2012.

TAŞ, Serap: *Umûmî Müfettişlikler*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 1997.

TOPARLAK, Bahar: *Dördüncü Umûmî Müfettişlik: Kurulması, Çalışmaları ve Kaldırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

_____ : "Türkiye Cumhuriyeti'nde Dördüncü Umûmî Müfettişliğin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Faaliyetleri", *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 53, Kırgızistan 2016.

ULUĞ, Naşit Hakkı: *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2007.

YILMAZÇELİK, İbrahim: "Cumhuriyet Sonrası Elazığ'da Tarım-Ticaret ve Sanayi (1923-1938)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 9, Elazığ 1999.